Konrad Lorenz s-a născut în anul 1903 la Viena și a murit tot la Viena, în 1989. A studiat medicina și zoologia, devenind în 1940 profesor de psihologie comparată la Königsberg. Între 1950 și 1973, a fost director mai întâi la Institutul Max Planck de fiziologie comportamentală din Buldern, iar apoi în Seewiesen. Ulterior a devenit coordonatorul Institutului „Konrad Lorenz" al Academiei Austriece de Științe. În 1973 i s-a decernat premiul Nobel pentru medicină și fiziologie.
I s-au acordat numeroase distincții internaționale.
Printre lucrările sale principale se numără:
Über tierisches und menschliches Verhalten; Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit (trad. rom. *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*, Humanitas, 1996); *Das Wirkungsgefüge der Natur und das Schicksal des Menschen; Die Rückseite des Spiegels; Der Abbau des Menschlichen; Das sogenannte Böse* (trad. rom. *Așa-zisul rău: Despre istoria naturală a agresiunii*, Humanitas, 1998); *Er redete mit dem Vieh, den Vögeln und den Fischen* (trad. rom. *Și el vorbea cu patrupedele, cu păsările și cu peștii*, în curs de publicare la Humanitas); *So kam der Mensch auf den Hund* (trad. rom. *Așa a descoperit omul câinele*, în curs de publicare la Humanitas); *Denkwege; Die Naturwissenschaft vom Menschen.*

KONRAD LORENZ

CELE OPT PĂCATE CAPITALE ALE OMENIRII CIVILIZATE

Traducere din germană de
Vasile V. Poenaru

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Vlad Zografi
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Elena Stuparu
DTP: Dan Dulgheru

Tipărit la Art Group

Konrad Lorenz
Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Lorentz, Konrad
Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate / Konrad Lorentz; trad. din germană de Vasile V. Poenaru. – București: Humanitas, 2017
ISBN 978-973-50-5877-7
I. Poenaru, Vasile V. (trad.)
159.9

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30

CUPRINS

I
PROPRIETĂȚI STRUCTURALE ȘI PERTURBĂRI FUNCȚIONALE ALE SISTEMELOR VII

Etologia poate fi definită ca ramura științei care a luat naștere atunci când toate modurile de abordare și metodele subînțelese și obligatorii de la Charles Darwin încoace în cazul tuturor celorlalte discipline biologice au fost aplicate și în cercetarea comportamentului animal și uman. Faptul că acest lucru s-a întâmplat, în mod ciudat, atât de târziu își are temeiul în istoria cercetării comportamentale, de care ne vom ocupa pe scurt în capitolul despre îndoctrinare. Etologia tratează, așadar, atât comportamentul animal cât și cel uman ca funcție a unui *sistem* ce își datorează existența și forma specifică unei *deveniri* istorice care s-a desfășurat în filogenie, în dezvoltarea individului și, la om, în istoria culturii. Întrebarea pur cauzală *de ce* un anumit sistem e alcătuit așa și nu altfel își poate găsi răspunsul numai în explicația naturală a acestei deveniri.

Dintre cauzele devenirii organice în ansamblu, pe lângă procesele de mutații și recombinări ale genelor, *selecția* naturală joacă rolul predominant. Ea determină ceea ce numim *adaptare*, un proces pur cognitiv prin care organismul asimilează informația existentă în mediul înconjurător și care prezintă importanță pentru supraviețuirea sa, altfel spus, un proces prin care el dobândește *cunoaștere* în legătură cu mediul înconjurător.

Existența unor structuri și funcții care s-au dezvoltat prin adaptare e caracteristică ființelor vii, în lumea anorganică

neexistând ceva similar. Acest fapt pune cercetătorul în fața unei întrebări pe care fizicianul și chimistul nu o cunosc. E vorba de întrebarea „pentru ce?" Când biologul întreabă astfel, el nu caută o tălmăcire teleologică a sensului, ci, mai modest, doar acea performanță a unei caracteristici care asigură supraviețuirea speciei. Dacă întrebăm pentru ce pisica are ghearele îndoite și răspundem „ca să prindă șoareci", aceasta nu e decât o formă prescurtată a întrebării: „ce performanță necesară menținerii speciei a dus la forma îndoită a ghearelor pisicii?"

Când ți-ai petrecut o lungă viață de cercetător punând întruna această întrebare cu privire la cele mai ciudate structuri și moduri comportamentale și ai primit de fiecare dată un răspuns convingător, ești înclinat să crezi că structuri corporale și comportamentale complexe, structuri în general improbabile, nu pot lua naștere niciodată altfel decât prin selecție și adaptare. Această părere ar fi de natură să ne deconcerteze dacă am pune întrebarea „pentru ce?" cu privire la anumite moduri comportamentale ale oamenilor civilizați, ce pot fi observate în mod regulat. La ce-i servesc omenirii înmulțirea ei fără măsură, mania ei de-a dreptul nebunească de întrecere, înarmarea crescândă, care devine din ce în ce mai îngrozitoare, continua astenizare a orășeanului etc. etc.? La o privire mai atentă se poate vedea însă că mai toate aceste performanțe nedorite reprezintă perturbări ale unor mecanisme comportamentale specifice, care la început concurau și ele la perturbarea speciei. Cu alte cuvinte, ele trebuie privite ca fiind *patologice*.

Analiza sistemului organic ce se află la baza comportamentului social al omului reprezintă cea mai grea și ambițioasă sarcină pe care și-o asumă știința naturii, acest sistem fiind de departe cel mai complex de pe pământ. S-ar putea spune că această cutezanță, oricum extrem de dificilă, devine

de-a dreptul imposibilă datorită transformării multiple și imprevizibile a comportamentului uman prin sedimentarea unor fenomene patologice. Din fericire, nu se întâmplă așa. Departe de a fi un obstacol insurmontabil pentru analiza unui sistem organic, o perturbare patologică reprezintă de foarte multe ori chiar cheia înțelegerii sale. Cunoaștem din istoria fiziologiei multe cazuri în care un cercetător a sesizat existența unui important sistem organic abia prin aceea că o perturbare patologică a dus la declanșarea unei boli. Când E. T. Kocher a încercat să vindece așa-numita boală a lui Basedow prin îndepărtarea glandei tiroide, a provocat la început tetanie și spasme, deoarece a extras și glandele paratiroide, ce reglează schimbul de calciu. Când a corectat această greșeală, a produs prin măsura încă prea drastică a extirpării glandei tiroide un complex simptomatic pe care l-a numit *Kachexia thyreopriva* și care prezenta anumite similitudini cu o formă de cretinism frecventă în văile alpine cu izvoare sărace în iod, numită mixedem. Din această stare de fapt, precum și din altele asemănătoare a rezultat că glandele cu secreție internă formează un sistem în care absolut totul se află într-o interacțiune cauzală. Orice secreție a glandelor endocrine care se elimină prin sânge exercită o anumită acțiune asupra organismului în ansamblul său, care poate implica metabolismul, procesele de creștere, comportamentul și altele. De aceea, ele se numesc hormoni (din gr. *hormao* = eu pun în mișcare). Acțiunile a doi hormoni pot fi exact opuse, ei fiind „antagoniști", la fel cum și acțiunile a doi mușchi pot fi opuse pentru a se obține poziția dorită a articulației. Atâta vreme cât se menține echilibrul hormonal, nu iese la iveală faptul că sistemul glandelor endocrine e alcătuit din funcții parțiale. Dacă se perturbă însă cât de puțin armonia acțiunilor și a reacțiilor, starea generală a organismului se abate de la valoarea „nominală" dorită, altfel spus, organismul se îmbolnăvește. Un surplus de hormoni

ai glandei tiroide duce la boala lui Basedow, în caz contrar producându-se mixedemul.

Sistemul glandelor endocrine și istoria cercetării lor relevă aspecte importante în legătură cu modul în care trebuie să abordăm proiectul nostru de a înțelege sistemul de ansamblu al pornirilor umane. Bineînțeles că acest sistem e alcătuit mult mai complex, de vreme ce el cuprinde în sine sistemul glandelor endocrine ca subsistem. În mod evident, omul posedă un număr enorm de surse independente ale pornirilor sale, dintre care multe derivă din programe comportamentale ce au luat naștere în mod filogenetic, adică din „instincte." Să desemnezi omul ca „ființă ce poate fi redusă la instincte", așa cum am făcut-o eu în trecut, înseamnă să produci confuzie. Ce-i drept, lungi lanțuri interconectate de moduri comportamentale înnăscute se pot „dizolva" de-a lungul unei evoluții filogenetice continue a capacității de învățare și a rațiunii în sensul dispariției joncțiunii obligatorii dintre părțile lor, astfel încât aceste părți să-i stea la dispoziție în mod independent subiectului activ, așa cum P. Leyhausen a arătat în mod convingător în cazul animalelor de pradă din specia felinelor. În același timp însă, fiecare dintre aceste părți disponibilizate devine, după cum a arătat același Leyhausen, o pornire autonomă, dezvoltând un comportament de apetență propriu ce tinde la realizarea sa. Fără îndoială, omului îi lipsesc lungi lanțuri de mișcări instinctive obligatoriu interconectate, dar în măsura în care putem extrapola rezultatele obținute în cazul mamiferelor dezvoltate, se poate presupune că el nu dispune de mai puține porniri pur instinctive, ci, din contră, de mult mai multe decât orice animal. În orice caz, în încercarea noastră de analiză a sistemului trebuie să luăm în considerare această posibilitate.

Acest lucru este deosebit de important în cazul aprecierii unui comportament vizibil perturbat în mod patologic. Psihiatrul Ronald Hargreaves, care ne-a părăsit prea devreme,

îmi scria într-una din ultimele sale scrisori că își făcuse un obicei metodologic din a pune, în cadrul oricărei încercări de a înțelege o perturbare spirituală, concomitent *două* întrebări. În primul rând, se întreba care anume va fi fiind acea performanță normală care să ducă la menținerea speciei în cazul respectivului sistem perturbat, iar apoi căuta să afle despre ce fel de perturbare e vorba și, în mod special, dacă a fost provocată de o suprafuncție ori de o subfuncție a unui sistem parțial. Sistemele parțiale ale unui complex sistem organic interacționează într-atât de profund, încât de multe ori e greu să trasezi limita domeniului lor de acțiune, funcțiile lor neputând fi măcar concepute în mod separat. Mai mult, nici măcar structurile sistemelor parțiale nu pot fi întotdeauna definite în mod clar. În acest sens se pune problema când Paul Weiss afirmă în spirituala sa scriere *Determinism Stratified* cu privire la sistemele subordonate: „Orice este îndeajuns de unitar pentru a merita un nume constituie un sistem."

Există foarte multe porniri umane îndeajuns de unitare spre a li se găsi un nume în limbajul uzual. Cuvinte ca ură, dragoste, prietenie, mânie, credință, atașament, suspiciune, încredere etc. reprezintă toate stări ce corespund unor disponibilități către moduri comportamentale bine precizate, la fel cum se întâmplă și în cazul expresiilor uzuale în cercetarea științifică a comportamentului, cum ar fi agresivitatea, tendința de ierarhizare, teritorialitatea etc. precum și toți termenii compuși cu *Stimmung* (dispoziție), dispoziție de clocit, de împerechere ori de zbor etc. Putem să ne încredem în flerul pe care limba noastră devenită naturală îl are pentru contexte psihologice profunde, așa cum ne încredem în intuiția cercetătorilor științifici ai animalelor, și să acceptăm – pentru început numai ca ipoteză de lucru – că fiecăreia dintre aceste denumiri pentru stări sufletești și disponibilități de acțiune umane îi corespunde un real sistem de porniri, fără

a ne interesa deocamdată în ce măsură pornirea respectivă își trage puterea din izvoare filogenetice sau culturale. Putem presupune că fiecare dintre aceste porniri reprezintă o verigă a unui sistem bine ordonat și armonic din punct de vedere funcțional, fiind astfel *indispensabil*. Întrebarea dacă ura, dragostea, credința etc. sunt „bune" sau „rele" e pusă fără nici un fel de înțelegere a funcției de sistem a întregului, fiind la fel de lipsită de sens ca întrebarea dacă glanda tiroidă e bună ori proastă. Impresia răspândită că astfel de performanțe ar putea fi împărțite în bune și rele și că dragostea, credința și încrederea ar fi bune în sine, iar ura, necredința și neîncrederea, rele e cauzată numai de faptul că, în societatea noastră, de primele ducem în general lipsă, celelalte existând în exces. Prea multă dragoste distruge nenumărați copii plini de speranțe, „credința nibelungică" ridicată la valoare autoreferențială absolută a dus la urmări infernale, iar Erik Erikson a demonstrat de curând printr-o argumentare fără drept de apel indispensabilitatea neîncrederii.

O proprietate structurală a tuturor sistemelor organice superior integrate o reprezintă reglementarea prin așa-numitele circuite de reglare sau homeostaze. Pentru a le înțelege modul de funcționare, să ne închipuim un angrenaj de efecte compus dintr-un număr de sisteme ce își amplifică reciproc funcțiile, astfel încât sistemul *a* susține efectul lui *b*, *b* pe al lui *c* etc. până când, în cele din urmă, *z* exercită la rându-i o acțiune de amplificare asupra performanței lui *a*. Un asemenea cerc de „conexiuni inverse" pozitive se poate afla în cel mai fericit caz într-un echilibru labil, cea mai mică amplificare a unui singur efect ducând la o amplificare în avalanșă a tuturor funcțiilor sistemului, iar, invers, cea mai mică diminuare la încetarea oricărei activități. După cum tehnica ne-a arătat de mult, un astfel de sistem labil poate fi transformat într-unul stabil, introducându-se în procesul ciclic o singură verigă, a cărei acțiune asupra verigii imediat următoare din lanțul interactiv devine cu atât mai slabă cu cât acțiunea verigii aflate înaintea ei e mai puternică. Astfel ia naștere un circuit de reglare, o homeostază sau un „feedback negativ", cum i se mai spune. Acesta e unul dintre puținele procese inventate de tehnicieni înainte ca biologii să le fi descoperit în domeniul organic.

În natura vie există nenumărate circuite de reglare. Ele sunt într-atât de indispensabile pentru menținerea vieții, încât însăși apariția vieții ar fi de neconceput fără „inventarea" concomitentă a circuitului de reglare. Circuite având conexiuni inverse pozitive nu se găsesc aproape deloc în natură, decât poate în cazul unui eveniment aflat într-o creștere bruscă urmată de o revenire la fel de bruscă, așa cum se întâmplă cu o avalanșă ori un incendiu în stepă. Ne amintesc de acestea și unele perturbări patologice ale vieții sociale umane ce sunt de natură să te ducă cu gândul la spusele lui Friedrich Schiller din *Die Glocke* (*Clopotul*), referitor la puterea focului: „Dar să te ții când se pornește!"

Conexiunea inversă negativă face să nu mai fie necesar ca acțiunea fiecărui subsistem care participă la circuitul de reglare să fie fixată la o anumită valoare. O mică suprafuncție sau subfuncție poate fi ușor echivalată. Nu se ajunge la perturbări periculoase ale sistemului ca întreg decât atunci când una dintre funcțiile parțiale e accentuată sau diminuată într-atât de mult încât homeostaza să nu mai poată echivala dezechilibrul apărut, precum și în cazul în care chiar mecanismul de reglare prezintă unele probleme. Pentru amândouă situațiile vom afla exemple în cele ce urmează.